

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۶۱/۱۲

فائده نچه در طب

تالیف: سرسزم چغمینی رحمة الله عليه

به روش نمودار

تدوین: مرتضی ملکی نجف آبادی

انتشارات مهرزها بیت

بهار ۱۳۹۸

قانونچه در طب به روش نمودار

- سرشناسه: چغمینی، محمودبن محمد، -۷۴۵ق.
- عنوان قراردادی: قانونچه فارسی
- عنوان و نام پدیدآور: قانونچه در طب به روش نموداری /
- محمودبن محمدالچغمینی الخوارزمی؛ تدوین مرتضی ملکی نجف آبادی.
- مشخصات نشر: نجف آباد: انتشارات مهرزها، ۱۳۹۷.
- مشخصات ظاهری: ۱۴۴ص. مصور، جدول، نمودار؛ ۲۲×۲۹ س.م.
- شابک: ۱-۲۳-۶۰۵۱-۶۲۲-۹۷۸
- وضعیت فهرست نویسی: فیبا
- موضوع: پزشکی -- مون قدیمی تا قرن ۱۴
- موضوع: Medicine -- Early works to 20th century
- موضوع: پزشکی سنتی -- آزمون ها و تمرین ها
- موضوع: Traditional medicine -- Examinations, questions, etc
- موضوع: پزشکی سنتی -- روش ها، مطالب
- موضوع: Traditional medicine -- Outlines, syllabi, etc
- شناسه افزوده: ملکی نجف آبادی، مرتضی، ۱۳۵۶
- رده بندی کنگره: ۴۱۱۳۹۷: ۷۱/۳/۲۱۱۸
- رده بندی دیویی: ۶۱۰/۹۱۷۶۷۱
- شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۰۵۲۹۹

نام کتاب: قانونچه در طب به روش نموداری

مؤلف: محمودبن محمدالچغمینی الخوارزمی

تدوین: مرتضی ملکی نجف آبادی

صفحه آرا: الهام ارجمند

طراح جلد: فاطمه انتشاری

ناشر: انتشارات مهرزها

لیتوگرافی، چاپ: بهار آزادی

شابک: ۱-۲۳-۶۰۵۱-۶۲۲-۹۷۸

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-622-6051-23-1

مرکز نشر و پخش: نجف آباد، خیابان شریعتی، حد فاصل خیابان سعدی و تقاطع رجایی، بن بست

اندیشه، پلاک ۲۳، ساختمان نشر مهرزها، طبقه دوم، واحد نشر، کد پستی ۸۵۱۳۷۳۳۸۱۱

تلفن: ۰۳۱-۴۲۶۱۸۸۷۱

همراه: ۰۹۱۳۳۳۳۴۹۱۹

شبکه های مجازی: @mehrezahra

www.mehrezahra.ir

info@mehrezahra.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۵	پیشگفتار
۱۷	مقدمه
۱۸	مقدمه مؤلف
۱۹	مقاله اول: امور طبیعی
۱۹	فصل اول: ارکان و امزجه
۱۹	تعریف ارکان
۱۹	ارکان اربعة
۱۹	تعریف امزجه
۲۰	مزاج برحسب عقلی
۲۱	فصل دوم: اخلاط
۲۱	اخلاط چهارگانه
۲۲	کیفیت و چگونگی تولید اخلاط
۲۲	چگونگی ایجاد اخلاط
۲۳	اسباب اخلاط
۲۴	فصل سوم: در بیان اعضاء
۲۴	اعضاء
۲۵	فصل چهارم: قوا سه قسمند
۲۵	سه قسم قوا
۲۷	فصل پنجم: بقیه امور طبیعی
۲۷	بقیه امور طبیعی
۲۹	مقاله دوم: در علم تشریح
۳۰	فصل اول: عظام (استخوان‌ها)

عظام (استخوان‌ها)	۳۰
فصل دوم: در سایر اعضای مفرده	۳۱
در سایر اعضاء مفرده	۳۱
فصل سوم: در اعضاء مركبه مانند: دماغ (مغز) و چشم‌ها و گوش‌ها و زبان	۳۲
اعضاء مركبه	۳۲
فصل چهارم: در مورد ریه و قلب	۳۴
ریه و قلب	۳۴
فصل پنجم: در مورد پرده دیافراگم و معده و روده‌ها	۳۵
پرده دیافراگم و معده و روده‌ها	۳۵
فصل ششم: در مورد کبد، کیسه صفرا و طحال	۳۶
کبد، کیسه صفرا و طحال	۳۶
فصل هفتم: در بقیه اعضاء مركبه	۳۷
اعضاء مركبه	۳۷
مقاله سوم: درباره احوال بدن انسان از نظر صحت و معیشت و سبب و علانم آنها	۳۹
فصل اول: در صحت و مرض (تندرستی و بیماری)	۳۹
انواع بیماری‌ها	۴۰
دوره‌های بیماری (چهار دوره)	۴۱
فصل دوم: در بیان اموری که تغییر حالات بدن و حفظ تندرستی بدان‌ها وابسته است (سته ضروریه)	۴۱
شش امرند (سته ضروریه)	۴۱
قسم اول: هوا	۴۱
کیفیت هوای	۴۲
قسم دوم: خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها	۴۳
قسم سوم: خواب و بیداری	۴۵
قسم چهارم: حرکت و سکون	۴۵

۴۵	قسم پنجم: احتباس و استفراغ
۴۵	قسم ششم: اعراض نفسانی
۴۶	فصل سوم: در بیان امور بیماری‌زا
۴۷	الف- اسباب پیدایش بیماری‌های سوء مزاج
۴۸	ب- اسباب پیدایش بیماری‌های سوء ترکیب
۴۹	ج- اسباب تفرق اتصال: پیدایش بیماری‌های گروه تفرق اتصال
۵۰	فصل چهارم: در بیان نشانه‌هایی که دلالت می‌کند بر وضع مزاج بدن
۵۰	اقسام نشانه‌هایی که دلالت بر مزاج بدن انسان می‌کند
۵۱	فصل پنجم: علائمی که از نظر خلط بر حال بدن دلالت دارند
۵۱	علائمی که از نظر خلط بر حال بدن دلالت دارند
۵۳	مقاله چهارم: در بیان انواع نبض و حالت‌های آن
۵۴	فصل اول: در انواع نبض بسیط
۵۴	انواع نبض بسیط (اجناس عشره) به طور مختصر
۵۵	انواع نبض بسیط به تفصیل (اجناس ده‌گانه)
۵۷	فصل دوم: در انواع نبض مرکب
۵۷	انواع نبض مرکب
۵۹	فصل سوم: در بیان رنگ‌های ادرار
۵۹	طبقه‌بندی رنگ‌های ادرار (پنج طبقه)
۶۰	فصل چهارم: قوام ادرار و بوی آن
۶۰	قوام ادرار و بوی آن
۶۱	فصل پنجم: در صافی و کدری، کم و زیادی و حالات کف روی ادرار
۶۱	در صافی و کدری، کم و زیادی و حالات کف روی ادرار
۶۲	فصل ششم: در رسوبات درون ادرار
۶۲	انواع رسوب در ادرار

۶۲	انواع ۱۲ گانه رسوب غیرطبیعی
۶۳	حالات قرار گرفتن رسوب
۶۵	مقاله پنجم: در بیان روش‌های کلی تدبیر تندرستان و درمان بیماران
۶۶	فصل اول: در تدبیر خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها
۶۶	در تدبیر خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها
۶۶	فصل دوم: در ورزش و مالش
۶۶	ورزش و مالش
۶۸	فصل سوم: در آب حمام
۶۸	در تدبیر استحمام
۶۹	فصل چهارم: خواب و بیداری
۶۹	در تدبیر خواب و بیداری
۷۰	فصل پنجم: تأثیر فصل‌ها در تدابیر
۷۰	تأثیر فصل‌ها در تدابیر
۷۱	فصل ششم: تدابیر مربوط به زنان باردار، شیرده و کودکان
۷۱	تدابیر مربوط به زنان باردار، شیرده و کودکان
۷۱	فصل هفتم: تدابیر مربوط به نونهالان، جوانان، میانسالان و کهنسالان
۷۱	تدابیر مربوط به نونهالان، جوانان، میانسالان و کهنسالان
۷۲	فصل هشتم: درمان بیماران
۷۲	راه‌های درمان بیماران
۷۳	مطالبی در مورد داروها
۷۴	درمان یک عضو خاص
۷۵	فصل نهم: فصد و حجامت
۷۵	فصد و حجامت
۷۶	فصل دهم: قی، اسهال و حقنه

۷۶	قی، اسهال و حقنه
۷۷	مقاله ششم: در امراض سر
۷۸	فصل اول: سردردها، دردهای شقیقه و سرگیجه
۷۸	۱- نوع گرم
۷۹	۲- نوع سرد
۸۰	فصل دوم: بیماری سرسام
۸۰	سرسام
۸۱	فصل سوم: بیماری مالیخولیا
۸۱	بیماری مالیخولیا
۸۲	فصل چهارم: بیماری صرع
۸۲	انواع صرع
۸۲	فصل پنجم: سکنه مغزی
۸۲	سکنه مغزی
۸۳	فصل ششم: بیماری های فلج، لقوه، رعشه و تشنج رطب
۸۳	بیماری های فلج، لقوه، رعشه و تشنج رطب
۸۳	فصل هفتم: زکام
۸۳	انواع زکام
۸۴	فصل هشتم: بیماری رمد
۸۴	انواع بیماری رمد
۸۴	فصل نهم: ضعف چشم و ریزش اشک
۸۴	ضعف چشم و ریزش اشک
۸۵	فصل دهم: دردهای گوش
۸۵	انواع دردهای گوش
۸۶	فصل یازدهم: بیماری های بینی
۸۶	بیماری های بینی

۸۶	فصل دوازدهم: دردهای دندان و لثه
۸۶	دردهای دندان و لثه
۸۷	فصل سیزدهم: بیماری‌های خناق و ورم زبان کوچک و زالوی چسبیده به حلق
۸۷	بیماری‌های خناق و ورم زبان کوچک و زالوی چسبیده به حلق
۸۹	مقاله هفتم: در بیان بیماری‌های اعضایی است که از سینه تا زیر ناف قرار دارند
۹۰	فصل اول: سرفه
۹۰	انواع سرفه
۹۱	فصل دوم: ذات‌الریه
۹۱	ذات‌الریه
۹۱	فصل سوم: سل و ذات‌الجنب
۹۱	بیماری سل و ذات‌الجنب
۹۲	فصل چهارم: ربو
۹۲	راه درمان ربو
۹۲	فصل پنجم: خفقان قلب
۹۲	راه درمان خفقان قلب
۹۲	فصل ششم: خونریزی اندام فوقانی
۹۲	راه درمان خونریزی اندام فوقانی
۹۳	فصل هفتم: ضعف معده
۹۳	ضعف معده دو نوع است
۹۳	فصل هشتم: حالت غش
۹۳	حالت غش دو حالت دارد
۹۳	فصل نهم: دل‌پیچه
۹۳	دل‌پیچه
۹۴	فصل دهم: سکسکه

۹۴	سکسکه به دو سبب پدید می‌آید
۹۴	فصل یازدهم: هیضه و اسهال
۹۴	هیضه و اسهال
۹۵	فصل دوازدهم: زحیر
۹۵	زحیر دو حالت دارد
۹۵	فصل سیزدهم: قولنج
۹۵	سبب پیدایش قولنج
۹۵	فصل چهاردهم: کرم‌های شکم
۹۵	کرم‌های شکم
۹۶	فصل پانزدهم: درد کبد
۹۶	درد کبد دو حالت دارد
۹۶	فصل شانزدهم: استسقا
۹۶	استسقا
۹۷	فصل هفدهم: درد طحال (سپرز)
۹۷	درد طحال دو حالت دارد
۹۷	فصل هجدهم: یرقان
۹۷	راه درمان یرقان
۹۹	مقاله هشتم: درباره بیماری‌های اعضای دیگر بدن
۱۰۰	فصل اول: درد کلیه‌ها
۱۰۰	درد کلیه‌ها
۱۰۰	فصل دوم: بیماری‌های مثانه
۱۰۰	بیماری‌های مثانه
۱۰۱	فصل سوم: بیماری‌های مقعد
۱۰۱	بیماری‌های مقعد

۱۰۱	فصل چهارم: خروج آب از آلت
۱۰۱	خروج آب از آلت
۱۰۲	فصل پنجم: بیماری‌های بیضه
۱۰۲	راه درمان بیماری‌های بیضه
۱۰۲	فصل ششم: فتق
۱۰۲	فتق
۱۰۲	فصل هفتم: فزونی خون قاعدگی و ضعف جنسی
۱۰۲	فزونی خون قاعدگی و ضعف جنسی
۱۰۳	فصل هشتم: نقرس، عرق‌النساء، درد مفاصل و گوشت‌پشتی
۱۰۳	نقرس، عرق‌النساء، درد مفاصل و گوشت‌پشتی
۱۰۳	فصل نهم: واریس و پاغر (فیل‌پایی)
۱۰۳	واریس و پاغر (فیل‌پایی)
۱۰۵	مقاله نهم: درباره انواع تب و بیماری‌های که در ظاهر بدن آشکار می‌شوند
۱۰۶	فصل اول: سعه رطب (شیرینه)
۱۰۶	سعه رطب
۱۰۶	فصل دوم: بهق و جذام
۱۰۶	بهق و جذام
۱۰۶	فصل سوم: خارش (حکّه) و جرب
۱۰۶	درمان بیماری خارش و جرب
۱۰۷	فصل چهارم: بیماری‌های شری و حصف
۱۰۷	بیماری‌های شری و حصف
۱۰۷	فصل پنجم: حصبه و آبله و زگیل
۱۰۷	حصبه و آبله و زگیل
۱۰۸	فصل ششم: ورم‌ها

۱۰۸	ورم‌ها
۱۰۹	فصل هفتم: سرطان و خنازیر
۱۰۹	سرطان و خنازیر
۱۰۹	فصل هشتم: تب‌ها
۱۰۹	تقسیم‌بندی تب‌ها
۱۱۰	اقسام تب
۱۱۳	مقاله دهم: در باب ویژگی‌های خوردنی‌ها و نوشیدنی‌های متعارف
۱۱۴	فصل اول: حبوبات و بذرها
۱۱۴	حبوبات و بذرها
۱۱۵	فصل دوم: گوشت‌ها و تخم‌پرندگان
۱۱۵	گوشت‌ها و تخم‌پرندگان
۱۱۵	فصل سوم: لبنیات (شیر و فرآورده‌های آن)
۱۱۵	لبنیات (شیر و فرآورده‌های آن)
۱۱۶	فصل چهارم: سبزی‌ها
۱۱۶	سبزی‌ها
۱۱۷	فصل پنجم: میوه‌ها
۱۱۷	میوه‌ها
۱۱۸	فصل ششم: گل‌ها و سبزی‌های خوشبو
۱۱۸	گل‌ها و سبزی‌های خوشبو
۱۱۹	فصل هفتم: روغن‌ها
۱۱۹	روغن‌ها
۱۲۰	فصل هشتم: چیزهای خوشبو
۱۲۰	خوشبوکننده‌ها
۱۲۰	فصل نهم: دواهای خشک که در غذا می‌ریزند

۱۲۰	ادویه‌جات
۱۲۱	فصل دهم: ترشی‌ها
۱۲۱	ترشی‌ها
۱۲۱	فصل یازدهم: شراب‌ها، شربت‌ها و رب‌ها
۱۲۱	شراب‌ها، شربت‌ها و رب‌ها
۱۲۲	فصل دوازدهم: مرباها
۱۲۲	مرباها
۱۲۲	فصل سیزدهم: پختنی‌ها
۱۲۲	پختنی‌ها
۱۲۳	نمونه سوالات آزمون‌های آموزشگاه‌های آزاد طب سنتی
۱۲۳	کلید سوالات چهار گزینه‌ای دوره «مبانی طب سنتی»
۱۳۴	تست بررسی اخلاط اربعه و مزاج رطبی
۱۳۶	غذاهای سازگار با بلغمی‌ها
۱۳۷	غذاهای سازگار با سوداوی‌ها
۱۳۸	غذاهای سازگار با صفراوی
۱۳۹	غذاهای سازگار با دموی‌ها
۱۴۰	دمنوش‌های سنتی ایران
۱۴۲	لیست مصلحات غذاها
۱۴۳	اثرات خواندن سوره حمد و دعا‌های اسلامی بر روی دارو و بر روی بیمار

پیشگفتار

منت خدای را عزوجل که طاعتش موجب قربت است و به شکر اندرش مزید نعمت؛ هر نفسی که فرو می‌رود بمد حیات است و چون رمی آید مفرح ذات، پس در هر نفسی دو نعمت است و بر هر نعمتی شکری واجب از دست و زبان که برآید. کز عهده شکرش به درآید.

درود بر رحمت جهانی، پیامبر هربانی به وجب به وجب زمین، متبرک از نام اوست.

سرشار است عالم هستی تا ابد از مستنار نام برشته نام محمد (اللهم صلی علی محمد و آل محمد و عجل فرجه).

و درخور شایسته است که تشکری کنم از اساتید گرامی که انمایه‌ام از جمله استاد اسماعیل ناظم که کتاب قانونچه فی الطب مرحوم چغینی را در سال ۱۳۸۲ نزد ایشان به مدت یک سال گذرانده‌ام (این کتاب برگرفته از کتاب قانونچه فی الطب ایشان می‌باشد) و استاد رضا صالحی خراسانی که کتاب مفتاح الطب ابن هندو و المنصوری فی الطب مرحوم زکریای رازی و صد باب ابوسهل مسیحی را از سال ۱۳۸۷ به مدت ۱۰ سال به استاد سراداری که کتاب قانون فی الطب مرحوم بوعلی را از سال ۱۳۸۷ به مدت ۶ سال و استاد خیراندیش از سال ۱۳۹۳ به مدت دو سال تلمذ نمودم و اساتید بزرگواری همچون دکتر ناصری، دکتر عطارنژاد، دکتر ابوالحییب، دکتر شهابی‌نیا، دکتر حسینی، استاد تبریزیان و دیگر اساتید که نزد ایشان دوره‌هایی را آموزش دیده‌ام. خداوند خیر و برکت دنیوی و اخروی به تمام اساتید بزرگواری عنایت فرماید.

و اما بعد کتاب گرانهای «قانونچه فی الطب» را به صورت نموداری و ساده به نگارش درآوردم تا قابل استفاده برای اساتید و دانشجویان این فن گرانمایه قرار گیرد که حضرت علی (علیه السلام) می‌فرمایند: «تِلْكَ الْبُحْرَةُ»

و بدان که مراحل درمان چهار قسم می‌باشد که حکیم ماهر همه مراحل را با هم در نظر دارد و اقدام به تجویز دارو می‌کند تا به بهترین نحو باعث شفای بیمار شود.

۱- مزاج‌شناسی: که براساس روایت و متون طبّی، گرمی را با سردی و سردی را با گرمی و تری را با خشکی و خشکی را با تری درمان می‌کنیم.

۱- دم (خون): که براساس روایات و طب سنتی بهترین درمان حجامت است.

۲- صفرا: منضج و مسهل صفرا می‌دهیم.

۳- بلغم: منضج و مسهل بلغم می‌دهیم.

۴- سودا: منضج و مسهل سودا می‌دهیم.

۲- اخلاط‌شناسی:

که چهار تا هستند:

آن چهار مرحله عبارتند از:

۳- درمان عضو بیمار با اصلاح تغذیه و در صورت نیاز با دارو

۴- اعمال یدای: که هر کدام از اعمال زیر را حکیم براساس حالات بیمار و خلطی که غلبه کرده تجویز می کند.

- این اعمال عبارتند از:
- ۱- حجامت
 - ۲- فصد
 - ۳- زالو درمانی
 - ۴- بادکش
 - ۵- ماساژ یا دلك یا غمز
 - ۶- طب سوزنی
 - ۷- انرژی درمانی
- آن چهار مرحله عبارتند از:

و بدان که دو فرق میان راج و خلط وجود دارد و آن دو تفاوت یکی در تعریف و دیگری در امر درمان است.

- ۱- مزاج براساس تعریف از سرشت آدمی که همان ارکان و عناصر می باشد ایجاد می شود ولی خلط براساس آن غذایی که خورد می شود و به صورت شیرابه (ماده ای شبیه به لعاب آش جو) در می آید ایجاد می شود.
- ۲- فرق دوم: در امر درمان است که خلط اضافی یا بد با منضج و مسهلی که داده می شود تخلیه می شود و از بین می رود ولی مزاج را وقتی از حد تعادل خارج شده باشد می خواهیم به حد تعادل برسانیم و از بین بردنی نیست.
- که عبارتند از:

براساس این دو تفاوت استفاده از الفاظی همچون دمو، مزاج و فراوی مزاج و سودای مزاج و بلغمی مزاج اشتباه محض است که طبیب حاذق می داند که اگر به شیوه فوق عمل کند تشخیص اشتباه خواهد کرد و در تجویز هم به اشتباه دارو خواهد داد و جان مردم را به خطر خواهد انداخت. نشانه های مزاج و اخلاط جداگانه در متن کتاب آمده است که براساس مراحل درمان در امر درمان بایستی در نظر گرفته شود و براساس آن دارو تجویز شود.

نکته مهم: لازم به تذکر است که بنابر آنچه که نویسنده کتاب در فصل یازدهم از مقاله دهم آورده است «انبذه جمع نبیذ» به معنای شرابی است که مسلمانان از خوردن آن منع شده اند؛ و در هر جای کتاب واژه ای «اشربه جمع شراب» استفاده شده، هدف شربت می باشد. پس می توان نتیجه گرفت که هر جای کتاب که نام شراب آورده شده است که به معنای شربت می باشد به طور مثال منظور از شراب کهنه شربت سکنجبین است که سرکه آن کهنه (مثلاً هفت ساله) باشد.

لازم به ذکر است در آخر کتاب سوالات تستی که برگرفته از متن کتاب است آورده شد تا برای امتحان از دانشجویان استفاده شود و همچنین جدول تست اخلاط گذاشته شد تا براساس آن بتوان مزاج و خلط را تشخیص داد و همچنین اثرات خواندن سوره حمد و دعاهای اسلامی بر روی دارو و بر روی بیمار آورده شده است.